

FEJEZETEK

A JOGBÖLCSELETI GONDOLKODÁS TÖRTÉNETÉBŐL

Második, bővített és javított kiadás

Szerkesztette:
SZABÓ MIKLÓS

MISKOLC
2004

FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY

(P. Szabó Béla)

Savigny 1779. február 21-én született Lotaringiából elszármazott kálvinista nemesi család sarjaként a Majna menti Frankfurtban. Magát lutheránusnak valló apja a város hivatalnoka volt. A tizenéves Savigny rövid időn belül mind apját, mind anyját elvesztette. Az árva gyermek nevelőapja, Konstantin von Neurath, a Birodalmi Kamarai Bíróság ülnöke házában, Wetzlarban nőtt fel. Nevelőapja hamar bevezette a jogi alapfogalmak ismeretébe. Labilis egészsége miatt ifjú korától erejének gondos beosztása és önmegtartóztatás jellemezte.

Tizenhat éves korában kezdte meg történeti és jogi tanulmányait Marburgban, ahol Weis professzor holland „elegáns” jogtudományban gyökerező tanai elsősorban a jogforrások történeti elemzése terén tették rá a legnagyobb hatást. Rövid göttingeni kitérő után tanulmányait 1799-ben fejezte be, a kor szokásainak megfelelően záróvizsgák letétele nélkül. Ez nem akadályozta meg, hogy 1800 októberében egy büntetőjogi dolgozattal promoveáljon. Szinte azonnal — nemesi származását tekintve azonban némileg meglepő módon — oktatási feladatot vállalt a marburgi egyetemen, előbb büntetőjogot, majd 1801-től római jogot és módszertant adott elő. 1803-ban rendkívüli magántanári kinevezést kapott és megjelent első jelentős műve a *Das Recht des Besitzes* (*A birtok joga*), amely rögtön a legjelentősebb német civilisták közé emelte. 1804-ben feladta marburgi oktatói tevékenységét és megnősült. Felesége révén sógorságba került a német romantika egyik meghatározó testvérpárjával, Clemens és Bettina Brentanoval. 1804 és 1808 között tanulmányutakat tett Göttingenbe, Heidelbergbe, Párizsba, Nürnbergbe, Bécsbe. 1808-ban a római jog rendes professzora lett a München melletti Landshut egyetemén, de két évre rá Wilhelm von Humboldt ösztönzésére elfogadta az újonnan alapított berlini egyetem romanista katedráját. Berlin Savigny tevékenysége révén rövid időn belül a német jogtudomány központjává vált. 1814-ben jelentette meg *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* (*Korunk hivatása a törvényhozás és a jogtudomány terén*) című, talán legismertebb munkáját, amely a történeti jogi iskola egyik alapdokumentumának tekinthető. A történeti jogi iskola programját az 1815-ben Eichhornnal és Göschennel közösen alapított *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* (*A történeti jogtudomány folyóirata*) bevezető cikkében szintén

¹ Heidelberg, 1814.

Savigny fogalmazta meg. Ugyanebben az évben kezdte meg nagy történeti műve, a *Geschichte des römischen Rechts in Mittelalter* (*A római jog története a középkorban*) megjelentetését.²

Első berlini éveitől kezdve tisztségekkel és feladatokkal halmozta el őt a porosz király: a jogi kar szakértői kollégiumának tagja, majd rektor, 1817-től 31 éven át az államtanács tagja volt, évtizedekig a rajnai területek felsőbíróóságának titkos tanácsosaként tevékenykedett. A húszas évektől kezdődtek idegi alapú fejfájásai, amelytől egészen élete végéig szenvedett. Betegsége és a különböző tisztségekkel járó munkaterhek miatt Savigny tudományos munkájában nagyobb törések figyelhetők meg. Ennek ellenére 1840-től elkezdte utolsó nagyobb szabású tudományos vállalkozása, a *System des heutigen römischen Rechts* (*A mai római jog rendszere*) köteteinek megjelentetését.³

Hetvennégy szemeszternyi oktatói tevékenység után egészségi okokból 1842-ben feladta tanszékét. Egészségét részben visszanyervén a király kormányzati feladattal, a törvényfelülvizsgálati miniszteri ügykörrel bízta meg. Miniszteri ideje nem tekinthető különösebben sikeresnek, bár néhány igen jelentős törvény kidolgozása az ő hivatali idejébe esett. 1847-től a az államtanács elnöke lett, de 1848-ban a forradalom hatására valamennyi miniszter és így ő is visszalépett. Ezután már csak tudományos munkáinak szentelte idejét, de 1853 után jelentősebb munkája már nem jelent meg. Ezután is rendkívül sok kitüntetéssel és megtiszteltetéssel halmozták el. 1861 októberében, 82 évesen bekövetkezett halála egy teljes, egységes eszmének szentelt és rendkívül sok irányba ható életet zárt le.⁴

A *Vom Beruf* megjelentetésében az utókor egy „tervszerű” cselekedetet lát, amely tudatosan a történeti jogi iskola megteremtésére irányult. A „történeti iskola” eleinte néhány, Savignyéhoz hasonló gondolkodású tudósból állt: jogászokból, történészekből és nyelvészekből, akik azon módszertani elv megvalósítását tűzték ki maguk elé, hogy a régi és az újabb történelem kutatása révén a jelen számára bocsássanak „teljességre törekvő” kijelentéseket. A történelmet eszköznek tekintették, amely segítséget adhat a jelen megértéséhez.

Kezdeményezéseikben nem álltak minden előzmény nélkül: Montesquieu *De l'esprit des loix* (*A törvények szelleméről*) [1748] című művében a jogalakító tényezőkről (konkrét természeti és társadalmi viszonyok, valamint a korszellem, pontosabban a *génie de la nation*) kifejtett tanai nagy visszhangra találtak a német egyetemeken is, ahol egy pragmatikus történet-, alkotmány-, valamint magán-

² Az első még öt kötet követte, az utolsó 1831-ben jelent meg.

³ Összesen nyolc kötetben 1849-ig. Kiegészíti ezen munkáját a két kötettel befejezetlenül maradt *Das Obligationenrecht als Teil des heutigen römischen Rechts*. (*A kötetmi jog, mint a mai római jog része*). Berlin: Veit, 1851-53.

⁴ Életére lásd E. Wolf: *Große Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte*. Tübingen: Mohr, 1963⁴.

jogtudomány kezdett kialakulni már XVIII. század második felében.⁵ Ezen megújult, *a jog történetiségét* hirdető jogszemlélet — melynek legfontosabb ideológusa Gustav Hugo volt — tükrében a természetjogi jogbölcselet, amely egy idők feletti, „történelemellenes” jogrendszert alakított ki, elavultnak mutatkozott. A történeti jogi iskola tehát szembefordult a természetjoggal, mindazonáltal részben átvette annak módszerét és kategóriáit.

A történeti jogi iskola számot vetett azzal is, hogy a korábbi praktikus jogtudók munkássága (*Usus modernus Pandectarum*) a pozitív jogot kritika nélkül alakította át egy látszólagosan egységes egészzé, s történelmietlen szemlélettel (elszakadva a justinianusi *Corpus Juris* eredeti anyagától) szakmai tévedések sokaságát merevítette meg, miáltal egy „holt anyagot” (pozitív jogot) teremtett. Ezzel szemben az iskola egy olyan jogtudományt kívánt létrehozni, amelyet a *történeti szemlélet* jellemez, az eredeti (justinianusi) forrásokon alapszik, vagyis megfelelő forráskritika segítségével fogalmazza meg tételeit és a rendszeralkotás igényével lép fel és ezáltal egy új jogelméletet is (a pozitív jog filozófiáját) kívánt alkotni.

Savigny és közvetlen tanítványai munkássága nyomán a XIX. század folyamán kialakult a *német magánjog római alapokon nyugvó általános elmélete* (pandekta-jogtudomány), amely a justinianuszi források, elsősorban a *Digesta* (Pandekta) kritikájára támaszkodva épített ki egy, a század mindenkori igényeinek megfelelő anyagi magánjogot. Annak ellenére így volt ez, hogy Savigny követőinek extrém fogalomlemező dogmatizmusa (Puchta) miatt az elmélet sok esetben elszakadt a gyakorlattól. A pandektatudomány révén megteremtett magánjogi elmélet alkalmas volt arra, hogy egész Európa és más világrészek magánjogát is megtermékenyítse.⁶

Savigny már első, elméletileg fontos munkájában (*Vom Beruf...*) élesen szembehelyezkedett a Christian Wolffra visszavezethető statikus-rendszertani, anyagi természetjogi gondolkodással. A jog lényegével és szerepével kapcsolatosan alapvetően más álláspontot foglalt el. Felfogásának alapfogalmai, mint „*történetiség*” és „*népmegegyőződés*” alternatívát képeztek a természetjog „*ésszerűségével*” és „*kodifikációjával*” szemben és meghatározták a XIX. század német jogi gondolkodását. Miután Kant meggyőzően cáfolta a régebbi természetjogászok azon elméletét,⁷ hogy egy pozitívítás feletti jog létezhet történeti alapok nélkül is,

⁵ Összefoglalóan V.ö.: H.-U. Stühler: *Die Diskussion um die Erneuerung der Rechtswissenschaft von 1780-1815*. Berlin: Duncker & Humblot, 1978.

⁶ V.ö.: Pólay Elemér: 'A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára.' In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica*. Tomus XXIII. Fasc. 6. Szeged: JATE, 1976, 19-25. o.

⁷ H. Kiefner: 'Der Einfluß Kants auf die Theorie und Praxis des Zivilrechts im 19. Jahrhundert.' In: J. Blühdorn – J. Ritter (Hrsg.): *Philosophie und Rechtswissenschaft. Zum Problem ihrer Beziehung im 19. Jahrhundert*. 1969, 3-25. o. W. Brugger: 'Grundlinien der Kantischen Rechtsphilosophie.' In: *Juristenzeitung* (1991) 893. o.

Savigny éppen a történettudományban kereste a jog mint tudomány megújításának útjait. Számára a történelem volt az egyetlen eszköz, „ami megismertethet bennünket saját helyzetünkkel”. A történelem amellett, hogy segít feltárni a jelen lényegét, az egész jogéletet is alakítja.

A régebbi természetjog tanaival szemben Savigny tagadja a természetjog és pozitív jog dualizmusát. Másrészt azonban nem lehet Savigny elméletét pozitivistának sem tekinteni, mert szerinte a pozitív jog — a felszínen megjelenő jogszabályokon túl — ésszerűséget és rendet hordoz magában, és ez teszi egyáltalán lehetővé a jog rendszeres megismerését és feldolgozását. Savigny ugyanakkor sok tekintetben követi is a természetjogi hagyományokat, midőn a jog általános feladatát „az emberi természet erkölcsi meghatározására” vezeti vissza, amely erkölcsi meghatározást „a keresztény életfelfogáshoz” kapcsolja.⁸ A jognak — szerinte — a külső szabadság szabályaként az erkölcsösség szabad megvalósulását kell szolgálnia.⁹

A Savigny gondolkodására oly jellemző konzervatív alapállás egyik legfontosabb jele volt a francia forradalom eszméivel és eseményeivel, valamint a felvilágosodással és a liberalizmussal való éles szembenállás. Ezen alapállásból vezethető le a kodifikáció szükségességét tagadó álláspontja is. A kodifikációban a történelmietlen természetjog termékét és az ésszerűnek tartott spekulációk eredményét látta. Savigny elfogadta Herder azon elképzelését, amely szerint egy adott nemzet egy sajátos kultúrkinccsel rendelkezik, s ez adja a „nép” identitását. A jog, mint a nemzeti összkultúra alkotóeleme, hasonlóan az adott nemzet „nyelvéhez, erkölcséhez és alkotmányához”, *organikusan fejlődik* „a nép közös tudatából”.¹⁰ Savigny felfedezi, hogy a történelem által legitímált nemzeti jellegzetességek és a jog *organikus egységet* képeznek és organikusan fejlődnek. A jog tehát nem az állami akarat kifejeződése, hanem „belső, csendesen ható erők” működésének a terméke. Azok az alapértékek, amelyek egy adott jogrend nyugszik, a nép tudatában, a nép meggyőződésében (egy későbbi Puchtatól átvett kifejezéssel a „*népsszelemben*”) élnek: „A jog a minden egyes személyben közösségre élő és ható népszellem kisugárzása”.¹¹ Egyedül ez biztosít a jognak érvényességet és történeti igazolást. A jog az alacsonyabb műveltségi szinteken a nép mint jogalkotó tényező által létrehozott szokásjogban manifesztálódik, míg a fejlettebb közösségekben, a „növekvő műveltség korában”, a jogszolgáltatáson és a jogtudomány tanain, az ún. „jogászjogon” keresztül érvényesül. Ez utóbbiak képesek arra, hogy a jogot továbbfejlesszék. A törvényi szabályozásnak csak ott kell beavatkoznia, ahol ez az egyedi kérdések megoldása érdekében

⁸ J. Schröder: 'Friedrich Carl von Savigny.' In: Gerd Kleinheyer – Jan Schröder (Hrsg.): *Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten*. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1996⁴, 352-361. és 355. o.

⁹ J. Rückert: 'Savigny, Friedrich Carl von.' In: Michael Stolleis (Hrsg.): *Juristen. Ein biographischer Lexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München: Verlag C. H. Beck, 1995, 543. o.

¹⁰ F. C. Savigny: *Vom Beruf*. 11. o. (Idézve a 3. kiadás alapján: Heidelberg, 1840.)

¹¹ F. C. Savigny: *System*. I. 14. o. (Idézve az 1840-es Berlin: Veit kiadás alapján, melynek újrnyomása megjelent: Aalen: Scientia Verlag, 1981.)

szükségszerű. A törvényhozás Savigny szemében nem más, mint „utólagos segítség a pozitív jog számára” vagy „a pozitív jog folyamatos fejlődésének támasztéka”.¹² A jó bírák sokkal fontosabbak, mit az átfogó törvények, a jogi oktatás és a jogászok igen aktív szerepet játszanak a jogi intézmények alakításában.¹³

Átfogó törvényi szabályozásnak, különösen egy kodifikációnak, csak azután lenne értelme, miután a tudomány a teljes rendelkezésre álló joganyagot eredményesen feldolgozta. Saját korára Savigny ezt még *túl korainak* tartotta.¹⁴ A teljes jogrendet megkötő kodifikációt egyenesen károsnak vélte, mivel az megakadályozná a jog természetes továbbfejlődését, visszafogná „*organikus növekedését*”. Egy kodifikáció történetileg nézve csak átmeneti jelentőséggel bírhatna, hiszen a jogot természetes fejlődésének egy szintjén „betonozná be”. Az egyedi törvények nem okozhatnak kárt, ha az adott jogszabályok könnyebb alkalmazását irányozzák elő, de egyedi törvényhozással sem szabad politikai okokból új jogot alkotni.¹⁵ Félreértés ne essék: Savigny nem volt ellene egy egységes magánjogi rendnek. De szerinte (Thibaut elveivel ellentétben) a jogegységet (még) nem kodifikáció útján kell megteremteni, hanem a teljes magánjogrendszer *tudomány által óvatosan irányított reformjával*.¹⁶

Savigny fenti tanai egy *új jogforrástant* is körvonalaznak, mely tulajdonképpen azt fogalmazza meg, hogy éppenséggel a történetileg kialakult jogrend a „szükségszerű” és önmagában ésszerű. Ennek az elképzelésnek vannak párhuzamai a korabeli romantikus-idealista filozófiában (Schelling) is.¹⁷

Mivel Savigny szerint a jog organikusan fejlődik, a jogtudomány is *csak történetileg* közelíthet hozzá; a jogtudomány tehát *szükségszerűen történeti tudomány* kell legyen. Ugyanakkor a jogtudomány *szisztematikus* is. A jogtudománynak történetinek kell lennie tárgyának, a pozitív jognak a természete miatt, de ugyanakkor szisztematikusan kell eljárnia a belső egység megteremtése érdekében. Történeti-szisztematikus eljárásának, módszerének lényegét Savigny már egészen fiatalon megfogalmazza,¹⁸ de tanai teljes kifejtésére csak a *System*-ben kerül sor.

¹² Uo. I. 40. o.

¹³ H. Schlosser: *Grundzüge der neueren Privatrechtsgeschichte. Ein Studienbuch*. Heidelberg: C. F. Müller Juristischer Verlag, 1993⁷, 120-122. o.; Schröder: *Savigny*, 354. o.

¹⁴ V.ö.: H. Hattenhauer (Hrsg.): *Thibaut und Savigny: ihre programmatischen Schriften*. München: Vahlen, 1973. J. Stern: *Thibaut und Savigny. Ein programmatischer Rechtsstreit aufgrund ihrer Schriften*. Berlin: Vahlen, 1914. P. Caroni: 'Savigny und die Kodifikation.' In: 86 *Savigny-Zeitschrift für Rechtsgeschichte (GA)* (1969) 97-176. o.

¹⁵ A jogforrástanra összefoglalóan lásd H. H. Jakobs: *Wissenschaft und Gesetzgebung im bürgerlichen Recht nach der Rechtsquellenlehre des 19. Jahrhunderts*. Paderborn: Schöningh, 1983.

¹⁶ A kodifikációval kapcsolatos vitára lásd: H. Kiefner: 'Thibaut und Savigny – Bemerkungen zum Kodifikationsstreit.' In: A. Buschmann – F.-L. Knemeyer (Hrsg.): *Festschrift für Rudolf Gmür zum 70. Geburtstag*. Bielefeld: Giesecking, 1983, 53-85. o.

¹⁷ Ehhez bővebben: J. Rückert: *Idealismus, Jurisprudenz und Politik bei Friedrich Carl von Savigny*. Ebelsbach: Gremer, 1984.; A. Hollerbach: *Der Rechtsgedanke bei Schelling. Quellenstudien zu seiner Rechts- und Staatsphilosophie*. Frankfurt/Main: Klostermann, 1957.

¹⁸ Az 1802/3-as tanévből Jakob Grimm jegyzeteiből ismerjük a kezdő tanár Savigny ezirányú

Ebben a könyvében valósul meg — szándékai szerint — a történeti módszer összekapcsolása a szisztematikus vizsgálati eljárással, miáltal a történetileg kialakult jog egy bizonyos formális rendszerbe foglalható.

A jogtudomány értelme Savigny szerint nem más, mint a hatályos jogrend összefüggéseinek történeti feltárása, megértése és történeti alapjainak magyarázata. A jogtudománynak „a joganyagot a gyökeréig kell követnie és fel kell fedeznie azt az organikus alapelvet, amely által az élő jogelv önmagától elválik a már kihalt szabályoktól”.¹⁹ A történeti vizsgálatnak tehát el kell vezetnie arra a pontra, ahonnan a jelenkori jogintézmény, jogszabály *értelme* megragadható. Ezen műveletek célja (kora általános optimizmusának megfelelően) a jog tökéletesítése. A jog felismeréséhez Savigny felfogása szerint elegendő pusztán az életviszonyok közvetlen *megfigyelése* (*Anschauung*), mindenféle értékelés nélkül.

Savigny történeti vizsgálódásai — mai szemmel nézve — meglehetősen történetietlenek voltak: kutatásai során nem vette figyelembe a jog európai fejlődésének teljes „anyagát”. Figyelman kívül hagyta a német szokásjog fejlődését és a római jognak a glosszátorok óta megvalósult „modernizálódását”. Számára *kizárólag a klasszikus római jog* — illetve amit ez alatt értett — képezhette alapját a történeti megértésnek. Savigny „klasszicizmusa” mögött az a felfogása állt, hogy egy emberi közösség történetében az úgynevezett „*középső, érett szakasz*” az, amikor a nép maximális részvétele a közéletben egybeesik a magasan fejlett szakmai-jogi tudással, amely tudás nem a törvényhozók, hanem a *jogtudók* kezében van. Éppen ezért nincs szükség kodifikációra. Az érett szakasz mintájául a klasszikus római jog szolgált. Savignyt nem zavarták a klasszikus római jogászok között nyilvánvalóan dúló viták: azt állította, hogy műveik igen kevés egyediséget mutatnak fel. „Bizonyos értelemben [Róma klasszikus kori jogászai] valamennyien egy és ugyanazon nagy művön dolgoztak.”²⁰ Munkamódszerük matematikai pontosságú volt és képesek voltak arra, hogy új intézményeket vezessenek be anélkül, hogy a régieket elvetették volna. A klasszikus római tudós-jog Savigny számára nem volt egyéb, mint változtathatatlan és fejlődő alapelemek jól kiegyensúlyozott keveréke.²¹ Savigny abban reménykedett, hogy a jusztiniánuszi kodifikációban megjelenő klasszikus kori forrásokból levezetett tudományos fogalmakat *saját kora* problémáinak megoldásához használhatja; amihez szüksége volt a rendszerezésre, a szisztematikus vizsgálatokra.

A szisztematikus vizsgálódás lényegét abban látta, hogy a — fenn kifejtettek értelmében korlátozott — történeti elemzések segítségével minden jogszabályt — megtisztítván minden, már nem élő tényezőitől — vissza kell vezetni „általános alapelveire” és fel kell tárni belső összefüggéseit, valamint más szabályok-

gondolatait. V.ö.: F. C. Savigny: 'Vorlesungen über juristische Methodologie 1802-1842.' In: *Ius Commune*. Sonderheft 63. Frankfurt/Main: Vittorio Klostermann, 1993.

¹⁹ F. C. Savigny: *Vom Beruf*... 117. o.

²⁰ *Uo.* 29. o.

²¹ P. G. Stein.: *Römisches Recht und Europa. Die Geschichte einer Rechtskultur*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1996, 192. o.

hoz való kapcsolódási pontjait. A „megtisztított” szabályokat Savigny összefüggésbe hozta egymással abban az értelemben, hogy egy-egy jogintézményhez rendelte őket. Az ezen intézményekben egyesült jogelvek meghatározott társadalmi jelenségek (szituációk és viszonyok) szabályait alkotják. Ilyen jelenségek a házasság, a szerződések, az adott személy jogállása életének különböző szakaszaiban stb. Az egyes szabályok ezen társadalmi jelenségek által nyerik el értelmüket, s meg kell felelniük az adott jelenség természetének, „a dolog természetének”. Ezek az intézmények aztán szintén egy nagyobb társadalmi összefüggés részét képezik, például a vagyoni jog vagy a családjog alá rendelhetők. A jogi normák és meghatározott társadalmi jelenségek közötti összefüggések és viszonylatok egy „*organikus rendszert*” képeznek.²² Savigny szerint a jogintézménynek „*organikus természete*” van, amely (ellentétben a konkrét jogszabállyal) a nép tudatában él és ezáltal összekötő kapcsot képez az egyes jogszabályok és a *jog társadalmi valósága* között.

A történeti és szisztematikus eljárás nevezetes összekapcsolása azonban nem valósult meg tökéletesen. Savigny munkásságát vizsgálva azt mondhatjuk ugyanis, hogy módszertanának történeti célkitűzését nem valósította meg abban az értelemben, hogy a rendelkezésre álló összes lehetséges történeti forrást kiaknázta volna. Hiszen mindazon esetekben, amikor egy adott jogi összefüggés megalapozását a történelemből és a rendszertanból kísérte meg, mindig *előbb a rendszertani*, dogmatikai alapelvet hagyta érvényesülni és nem a történelmi tényekből vezette le a rendszert.²³ A klasszikus római jog anyaga is elsősorban mint a rendszertani törekvések mintája vált nála a vizsgálatok tárgyává. Azt mondhatjuk tehát, hogy történeti vizsgálódásain mindig átütött a *dogmatikai cél*, ami a történeti eszközök felhasználását ésszerű keretek közé szorította. Módszertani következetlenségét az is jellemzi, hogy kései éveiben a történetiség fogalmával meglehetősen *eklektikusan* élt, és arra használta fel, hogy történetileg valójában le nem vezethető *új megoldásokat* kínáljon a felmerülő új problémákra.²⁴ Mindezzel persze alátámasztotta azt az elvét, hogy a fejlettebb társadalmakban a jog elsősorban a jogászok — mint „a nép megbízottjai” — tevékenységében fejlődik. A jog technikai fejlesztése a jogtudomány feladata.

Talán paradoxnak tűnik a megállapítás a történeti jogi iskola alapítójával kapcsolatban, de — sok mai értékelője szerint — Savigny életművében sokkal kisebb szerepet kapott a történetiség, mint a rendszertani, ésszerű alapokon nyugvó megközelítés. Ez azonban egyenesen következik abból, hogy Savigny bizonyos értelemben nem vonhatta ki magát Kant hatása alól. Kant élesen különböztetett a „*történeti példák*” és az a mögött megjelenő *célok* között. Savigny saját jogi vizsgálódásai során szintén különbséget tesz és 1. a *jogtörténeti tényeket*

²² H. Coing: *Europäisches Privatrecht. II. 19. Jahrhundert. Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern.* München: C. H. Beck, 1989, 43. o.

²³ W. Fikentscher: *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung. III. Mitteleuropäischer Rechtskreis.* Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, 60. o.

²⁴ Uo. 40. o. és 59. skk.

— együtt az egyes jogszabályok és jogelvek mögött meghúzódó *célokkal* — leki-
csinylőn a pozitív, vagyis a többé-kevésbé véletlenszerű, gyakorlati, kisállami
törvényhozás területére számúzi. Bizalmatlanul szemléli a törvényeket, amelyek
politikai, rendfenntartó vagy gazdasági célokat követnek. Viszont „a jogvi-
szonyok jogi természetük szerint célszerűek; önmagukban léteznek és füg-
getlenek a célok birodalmától”.²⁵ Létezik tehát számára 2. egy ún. „*tiszta jogterü-
let*” („*reine Rechtsgebiet*”), ahol a szabályok pusztán arra korlátozódnak, hogy az
„emberi természet erkölcsi céljait” megvalósítsák, s amelyen túl más jogi cél
nem figyelhető meg.

Savigny ezen *kanti dualitás* elismerésével bizonyos értelemben helyből *elfordul
a történetiségtől*, bár nem áll szemben olyan élesen a történeti jelenségekkel, mint
Kant. A történelem fogalmának *kényszerű eklektikus* alkalmazása főleg olyan
esetekben fordul elő nála, mikor olyan kérdésekkel találja magát szemben, me-
lyek a jogtörténeti tények alapján nem válaszolhatók meg. Ebben az esetben a
történelem mögé bújás tulajdonképpen a jelenhez kötött, tiszta jogalkotást ta-
kar, amelyet — amennyiben ez sikerül — a lehető legjobban alá akar támasztani
történeti tényekkel. Míg Savigny korai életszakaszában elsősorban a tényleges
történeti megokolásra törekedett, a későbbi években egyre inkább eklektikusan
értelmezte a történelmet és tulajdonképpen teljesen új megoldásokat kínált a
felmerülő jogi problémákra. Az új megoldások megtalálása azonban továbblé-
pésre kényszerítette egy „*új természetjog*” felé, ami természetesen szöges ellentét-
ben állt kantiánus kiindulópontjával. Az új természetjog alapfogalma a „nép-
szellem” lett, amely a jog értékelésének mércéjévé is vált egyben.

A Savigny által elkezdett (s később a Puchta nevével fémjelzett *fogalmi jogtu-
domány* által tökélyre fejlesztett) rendszertani építkezés alapját a *jog feladatáról*
vallott általános elmélet képezte. Ezen a téren Savigny nagyon közel állt a
XVIII. század eszméihez. A jog feladata számára nem volt más, mint annak le-
hetővé tétele, hogy a *szabad emberek egyenjogúan élhessenek* egymás mellett: „Az
embert egy külső világ veszi körül és ezen környezetével kapcsolatban a leg-
fontosabb elem számára az érintkezés a vele természetileg és célkitűzéseikben
egyenlő emberekkel. Ha azt akarjuk, hogy az ilyen érintkezés során a szabad
emberek, lények helytálljanak, fejlődésükben egymást kölcsönösen támogassák
és ne akadályozzák, ez csak akkor lesz lehetséges, ha elismernek egymás között
egy láthatatlan határvonalat, melyen belül minden egyes személy léte és tevé-
kenysége szabad teret kaphat. A szabály, ami révén ez a határ és általa ez a sza-
bad tér meghatározható, nem más, mint a jog. Ezzel együtt azonnal világossá
válík a rokonság és a különbség a jog és az erkölcs között. A jog az erkölcsöt
szolgálja, de nem azzal, hogy az erkölcsi parancsot végrehajtja, hanem azzal,
hogy biztosítja a minden egyedi akaratban megtalálható *erkölcsi erő szabad kitelje-
sedését*. A jog létében azonban önálló és ezért nem jelent ellentmondást, ha
egyedi esetben elfogadjuk, hogy lehetséges a ténylegesen létező jog erkölcstelen

²⁵ F. C. Savigny: *System*, II. 104. o.

gyakorlása is”.²⁶

A fentiekből következik, hogy Savigny szerint a magánjog alapeleme a *szubjektív (alanyi) jog*. A kanti magánautonómia fogalmának felhasználásával Savigny erre a fogalomra alapozza sajátosan eredeti magánjogi rendszerét: „Ha megvizsgáljuk a jogrendet, ami a valós életben minden oldalról körülvesz és áthat bennünket, akkor először az egyes személyeket megillető hatalom öltik szemünkbe: ez egy olyan terület, ahol az akarat uralkodik”.²⁷ Az alanyi jogot Savigny a *szabadság* egy bizonyos területként fogja fel, olyan területként, ahol az ember szabadon, autonóm módon, akaratának megfelelően élni és cselekedni tud. Az ember azonban nem egyedül él a világon, és helyzetét, szabadságát a másokkal fennálló kapcsolatai is befolyásolják. Az alanyi jogok egymásmellettségéből *jogviszonyok* alakulnak ki, melyek a jogközösség egyes tagjai között állnak fenn: a jogviszony nem más, mint „több személy meghatározott módon szabályozott együttélése”.²⁸ A jogviszonyok nagy számából Savigny „*általános szabályok*” tömegének a levezetését tartja lehetségesnek, mely szabályokhoz elsősorban a szokásjogi normák sorolhatók.

A szubjektív jogok tartalmuk szerint természetesen különbözők, biztosíthatnak dolgok feletti uralmat és személyekkel szembeni rendelkezési jogot is. Ebből az alapállásból szemléli Savigny a szerződéses jogviszonyokat is. Aki egy szerződésben lekötötte magát, az feladja szabadságának egy bizonyos részét és elismeri a másik bizonyos rendelkezési jogát. Az alanyi jogok (és ezáltal a konkrét jogviszonyok) elsősorban emberi cselekmények által keletkeznek, de szerepe lehet ebben objektív tényezőknek is. Az ilyen emberi cselekmények egyrészt elsődlegesen jogkövetkezményeket kívánnak előidézni (ezek a jogügyletek), vagy pedig olyan jogsértést eredményeznek, melyek a tárgyi jog szerint helyreállítást vagy megtérítést vonnak maguk után. Itt is a személy szabadsága képezi az alapot. Az egyén szabad magatartása az, ami úgymond a jogot mozgásba hozza vagy a jogi helyzet megváltozását előidézti.

„Minden jogviszony egy megfelelő jogintézménynek van alárendelve és annak típusát képezi.”²⁹ A jog teljessége a *jogintézmények* és a belőlük levezethető jogviszonyok nagy összefüggéséből áll.³⁰ „Bármennyire is hatalmas a nagyságrendi különbség egy zárt egyedi jogviszony és egy nemzet pozitív jogának rendszere között, a különbözőség csak a dimenziókban van, hiszen lényegükben nem különböznek egymástól és az a lelki folyamat, amely az egyik vagy a másik megismeréséhez vezet, lényegileg ugyanaz.”³¹ Ilyenformán Savigny a jogot — „egy nemzet pozitív jogának rendszerét” — az alábbi elemekből állítja össze: 1.

²⁶ Uo. I. 331. o. (Kiemelés: Sz. B.)

²⁷ Uo. I. 7. o.

²⁸ Uo. I. 18. o.

²⁹ Uo. I. 9. o.

³⁰ H. Kiefner: 'Lex frater a fratre. Institution und Rechtsinstitut bei Savigny.' In: 10 *Rechtstheorie* (1979) 129. o.

³¹ Uo. I. 10-11. o.

a személyekből, 2. azok szubjektív jogaiból, 3. a szubjektív jogi kapcsolatokból kialakuló jogviszonyokból, 4. az általános, objektív jog ezen jogviszonyokat „megítélő” szabályaiból és 5. az objektív jog általános szabályai mögött álló jogintézményekből. Valamennyi jogintézmény együtt képezi az adott nemzet pozitív jogát. Ezek együttesen tehát egy *organikus egységet* képeznek.

Mint történeti módszerének ismertetésénél láttuk, Savigny nem teljesítette azt, amit követelt: nem volt képes igazából történeti összefüggéseiben, fejlődésében ábrázolni a jogot. Ahol jogfejlődésről beszél, ott csak a hatályos jog hézagainak betömésére gondol: „Pozitív jogunk önmagából egészíti ki magát és benne egy organikusan építő erőt látunk”.³² A *jog történeti fejlődésének* vizsgálata meglehetősen távol állt tőle. Ennek ellenére Savigny nagy érdeme, hogy korának egyrészt egyoldalúan racionalisztikus természetjogával, másrészt a pusztán pozitivistá gyakorlati jogtudománnyal is szembefordulva a jogi ismeretek rendszerét történeti, filológiai-kritikai módszerével igazi tudománnyá tette. A jog és jogtudomány egészét mintegy beemelte a német szellemi életbe.³³ Bírálóinak igaza lehet, mikor eredeti szándékainak elvétését és történetietlenségét vetik a szemére; jogelméleti munkássága azonban máig megkerülhetetlen.

Szisztematikus érdeklődésének megfelelően Savigny kiváló, a magánjogi dogmatika terén rendkívül jelentős, mindmáig ható eredményeket mondhatott magáénak.³⁴ Jogászai hírnevét a *Der Besitz...* alapozta meg. A könyv korszakos jelentősége abban állt, hogy minden korábbi kísérletnél konzekvensebben határolta el egymástól az ókori római jogi és a „modern” közös jogi forrásokat és a vizsgált (klasszikus kori) szöveghelyeket történeti fejlődésükben vizsgálta. Vizsgálódásai során a természetjogra jellemző precíz fogalmi megkülönböztetéseket igen alapos forrástanulmányokkal kapcsolta össze. Egész későbbi jogtudós nemzedékek számára példaértékű munkájában a klasszikus római jog elveinek alkalmazhatóságát saját kora számára is feltételezi. A későbbi — a római jogforrásokra a megelőző hatszáz évben, a glosszátorok óta ráarakódott rétegeket, az évszázados gyakorlat és jogtudomány által kidolgozott — birtokjogi alapelveket nem tekintette mérvadónak. Ezen tényt szem előtt tartva munkája joggal nevezhető *történetietlennek*. Ebben azonban konzekvens maradt, hiszen dogmatikai munkáiban mérceként újra és újra a *klasszikus római jog* jelenik meg. A módszer, ahogyan a választott jogintézményt elemezte, szinte mindmáig hatóan példaképpül szolgál a jog tudományos művelői számára. Hatását az sem kisebbíti, hogy a könyv szűkebb értelemben vett szakmai következtetéseit (az *animus possidendi* tanát) az idő meghaladta. Mindenesetre Savigny birtokjogi könyve alapozta meg

³² Uo. I. 290. o.

³³ E. Wolf: *Große Rechtsdenker*, 532. o.

³⁴ V.ö.: H. Hammen: *Die Bedeutung Friedrich Carl v. Savignys für die allgemeinen dogmatischen Grundlagen des deutschen Bürgerlichen Gesetzbuches*. Berlin: Duncker & Humblot, 1983.

azt, amit a közép-európai jogrendszerben máig „jogtudománynak” neveznek.³⁵

A *System*-ben az *alanyi jogok*, a *jogviszonyok* és a *jogintézmények* alapköveire építette fel Savigny a „polgári” jog rendszerének épületét, amely számára elsődlegesen a vagyoni jogot jelentette, s amelyben a pénz mint absztrakt, tetszőleges célok elérésére felhasználható *szubjektív vagyoni hatalom* jelentős szerepet töltött be. Magánjogi rendszere nagyjában-egészében megfelelt a XIX. század közepe gazdasági szükségleteinek. Ugyanakkor magánjogi tanai értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a szubjektív jog funkciója Savigny számára nem volt más, mint az *erkölcsös magatartáshoz szükséges szabadság* biztosítása. Ez a szabadversenyos kapitalizmus elvárásainak nem egészen megfelelő, de a Savigny rendszerében alapvető szerepet kapó elem a század második felében teljesen elhalványodott, Savigny szakmai zsenialitása azonban ennek ellenére mindmáig hatóan meghatározza a közép-európai magánjogi gondolkodást.³⁶

A történeti megközelítés tényleges háttérbeszorulását mutatja, hogy Savigny legjelentősebb és legmaradandóbb anyagi jogi eredményei mind dogmatikai-szisztematikus természetűek és nem lehet őket minden esetben történetileg levezetni. Legfontosabb magánjogi tanai³⁷ között említhetők: az alanyi jogok alapozó szerepének kidolgozása mellett az absztrakt tulajdonátszállás (a *traditio* mint *causájától* független dologi jogi szerződés) elvének kialakítása,³⁸ a tévedés-tan (a tévedés eltérés az akarat és a nyilatkozat között) megalapozása,³⁹ a jogi személyekkel kapcsolatos elmélete (az ún. fikciós elmélet),⁴⁰ a képvisellel kapcsolatos „ügylet ura” fogalom (*Geschäftsherrntheorie*) felvetése,⁴¹ az ajándékozási szerződés újszerű magyarázata, a pénztartozással és a bemutatóra szóló érték-papirokkal kapcsolatos elmélete.

Különösen híres a *System...* nyolcadik kötete, amely a *modern nemzetközi magánjog alapvetésének* tekinthető. Savigny kifejtette, hogy minden jogviszonynál azt a jogterületet kell mérvadónak tekinteni, „ahová az adott jogviszony a maga sajátosságai szerint tartozik és aminek alá van vetve”. Különösen hangsúlyozta az egyes jogrendszerek egyenrangúságát és nemzetek közösségének gondolatát és ezzel a *lex fori* előtérbe helyezése ellen lépett fel, ezen a téren még a *common law*-t is befolyásolva.⁴²

³⁵ W. Fikentscher: *Methoden*, III. 49. o.

³⁶ Egyik összefoglalásként lásd: R. Gmür: *Savigny und die Entwicklung der Rechtswissenschaft*. Münster: Aschendorff, 1962

³⁷ H. Coing: 'Savigny und die deutsche Privatrechtswissenschaft.' In: *Ius Commune* VIII. (1979) 9-23. o. W. Fikentscher: *Methoden*, III. 60. o.

³⁸ W. Felgenträger: *Friedrich Carl von Savignys Einfluss auf die Übereignungslehre*, Leipzig: Scholl, 1927.

³⁹ K. Luig: 'Savignys Irrtumlehre.' In: *Ius commune* VIII. (1979), 36-59. o.

⁴⁰ W. Flume: 'Savigny und die Lehre von juristischen Person.' In: O. Behrends – M. Dießelhorst (Hrsg.): *Festschrift für Franz Wieacker*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978. 340-360. o.

⁴¹ F. J. Hölzl: *Friedrich Carl von Savignys Lehre von der Stellvertretung. Ein Blick in seine juristische Werkstatt*. Göttingen: Wallstein, 2002.

⁴² F. Sturm: 'Savigny und das internationale Privatrecht seiner Zeit.' In: *Ius Commune* VIII. (1979), 92-109. o.

A jogtörténész Savigny legfontosabb munkája a *Geschichte...* egy új tudományterületet, a jogi mediavisztikát hívta életre. A római jog fejlődését a Római Birodalom bukásától a középkor végéig vizsgáló „irodalomtörténet”, amely rendkívül alaposan foglalkozik az egyetemi jogi oktatás történetével is, máig nélkülözhetetlen a középkorral foglalkozó jogtörténészek számára.

IRODALOM

Coing, H.: 'Savigny und die deutsche Privatrechtswissenschaft.' In: *Ius Commune* VIII. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1979, 9-23. o.

Coing, H.: *A jogfilozófia alapjai.* (Ford: Szabó B.) Budapest: Osiris, 1996.

Fikentscher, W.: *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung.* III. Mitteleuropäischer Rechtskreis. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1976.

Gmür, R.: *Savigny und die Entwicklung der Rechtswissenschaft.* Münster: Aschendorff, 1962.

Pólay Elemér: 'A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára.' In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica.* Tomus XXIII. Fasc. 6. Szeged: JATE, 1976.

Rückert, J.: 'Savigny, Friedrich Carl von.' In: Michael Stolleis (Hrsg.): *Juristen. Ein biographisches Lexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert.* München: Verlag C. H. Beck, 1995, 540-545. o.

Schröder, J.: 'Friedrich Carl von Savigny' In: Gerd Kleinheyer – Jan Schröder (Hrsg.): *Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten.* Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1996, 352-361. o.

Zwilmeyer, F.: *Die Rechtslehre Savignys. Eine rechtsphilosophische und geistesgeschichtliche Untersuchung.* Leipzig: Theodor Weicher, 1929.

